

פרק כט

ארבעת המינים וההושענות

ארבעת המינים והנענועים

אופן אגידת הד' מינים

א. אופן אגידת ארבעת המינים: קשר ג' טבעות בלולב עצמו, ואת הלולב עם ההדסים והערבות אגד בתוך קוישלע^א, וסביב הקוישלע קשר עוד שתי טבעות גדולות^ב.

♦ דינרי זהב ♦

ושו"ת מי יהודה (ח"א סו"ס ע"ה, בשם מנהג מקומו, ע"ש) ושו"ת משנת יעקב (ח"ב או"ח סימן תרנ"א ס"ק א'). וכן כתבו ארחות רבינו (ח"ב עמוד רע"ט-רפ"ז) שמרן החזו"א זצוק"ל ומרן הסטייפלר זצוק"ל אגדו המינים בקוישלע. וכן נהגו מרן המשגיח הגר"י לעוינשטיין זצוק"ל, מרן הגרא"מ שך זצוק"ל ומרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל. וכן כתבו בשו"ת משנה הלכות (חי"א סימן תק"כ) ושו"ת שבט הקהתי (ח"ב סימן קפ"ט) והליכות אבן ישראל (מועדים ח"ב פרק כ"ט ס"ד, ובהערה).

וכן באלף המגן (שבסוף מטה אפרים, סימן תרנ"א ס"ק י"ב, בקו"א) כתב שגם ע"פ סוד עדיף לעשות קוישלע, כדי שהמינים לא יגעו זה בזה ממש ויהיה ריוח ביניהם ע"ש. וכן כתב בטעמי המנהגים (סימן תשצ"ב, בקו"א).

אולם כפי המבואר, היו בקהילות אשכנז, וכן פוסקים גדולים, שאגדו בעלי לולב סביב ג' המינים ביחד ולא בקוישלע, כדאיתא במנהגים דק"ק וורמיישא לר"י שמש (סימן רס"ז, ובהגהות)

א. רבינו אמר שכך נהגו בעיר מולדתו קעלן לאגוד בקוישלע את ג' המינים, וכך נהגו בקהילות נוספות באשכנז. ואולם בפראנקפורט ובקהילות נוספות הקפידו שלא לאגוד בקוישלע, אלא אגדו עם עלי לולב סביב ג' המינים יחד.

מנהג אגידת המינים בקוישלע, הובא בבית דוד (מרבני סאלוניקי, שנת ת"צ, או"ח סימן תנ"ד) ועי"ש שכתב נגד "מנהג חדש" זה.

אולם בשו"ת אגורה באהליך (סאלוניקי, שנת תקמ"א, או"ח סימן ל"ג) הביא דבריו וסותר את כל טענותיו, וסיים שאפשר להמשיך המנהג באגידת הקוישלע. והובאו דבריו בפתחי תשובה (סימן תרנ"א ס"א) ופתחי עולם ומטעמי השולחן (סימן תרנ"א ס"ק ו'). וכן הובאו דבריו להלכה במשנה ברורה (סימן תרנ"א ס"ק ח'). וכן כתב בערוך השולחן (סימן תרנ"א ס"ז) שכן המנהג בליטא לאגוד בקוישלע.

וכן כתבו בעיקרי הד"ט (או"ח סימן ל"ג ס"ק כ"ד)

נטילת לולב בסוכה

ב. קודם תפילת שחרית נטל הלולב ונענעו בברכה בסוכה שבביתו בכל ימי החג. ואם התפלל כותיקין בהנץ החמה בירך על הלולב בסוכת בית הכנסת קודם הלל.

♦ דינרי זהב ♦

עם הקשר של כל המינים. [וכן כתב בערוך השולחן (סימן תרנ"א ס"ח)]. וע"ע בכף החיים (סימן תרנ"א ס"ק כ"ח) ובביכורי יעקב (סימן תרנ"א סק"י).

ומנהג רבינו שקושרים ג' טבעות בלולב עצמו

וב' נוספים סביב ג' המינים יחד, כן כתב בדברי קהילות (עמוד 349) בשם מנהג פראנקפורט ע"ש. ובמנהגי חתם סופר (פ"ח הערה ז') ובספר חיים וברכה [להגרש"ש טשרניק, עם הסכמת מרן הגר"ח מברסק והאור שמח] (הלכות ד' מינים, ס"ק רפ"ח) כתבו שיקשור ב' קשרים על הלולב ועוד ג' עם שאר המינים. ובמנהגיהם של יהודי אשכנז (פ"ג ס"ו ס"א) כתב שקושרים ג' בלולב וא' עם שאר המינים. ובכף החיים (סימן תרנ"א ס"ק ט"ז) הביא מהאריז"ל שיקשור י"ח קשרים, ודן שם האם י"ח קשרים רק בלולב או עם שאר המינים. וע"ע סידור יעב"ץ (ח"ב דף קל"ה ע"ב) וארחות רבינו (ח"ב עמוד רע"ח-רפ"ח) בשם מרן החזו"א והסטייפלר זצוק"ל.

ג. מנהג זה לברך על הלולב קודם ההליכה לבית

הכנסת לתפילת שחרית, אע"פ שהפוסקים הביאו מקורו מבעלי הקבלה מבית מדרשם של השל"ה והאריז"ל, מ"מ גדולי האחרונים כתבו שכך היה נהוג כבר בתקופת חז"ל, וכמו שיבואר לקמן. ואף בימות הגאונים והראשונים שהמנהג הנפוץ היה לברך על הלולב בבית הכנסת אחר חזרת הש"ץ קודם הלל, מ"מ היו שהקפידו לברך על הלולב בביתם קודם התפילה, וכדלהלן.

המנהג לברך על הלולב בבית הכנסת קודם

הלל, הובא בסדר רב עמרם גאון (סדר חג הסוכות) ואוצר הגאונים (מסכת סוכה סימן קכ"ו, קכ"ח, ועי"ש

ונוהג כצאן יוסף (עמוד רצ"א) ודברי קהילות (עמוד 349) בשם מנהג פראנקפורט, וחידושי חתם סופר (סוכה דף ל"ו ע"ב, ד"ה במינו) ומנהגי חתם סופר (פרק ח' הערה ז') וביכורי יעקב לבעל ערוך לנר (סימן תרנ"א ס"ק ח') וממנהגיהם של יהודי אשכנז (פ"ג ס"ו ס"א) ומאורות יצחק (להגר"י שלזינגר, עמוד שמ"ה) בשם מנהג המבורג.

וע"ע לקט יושר (ח"א עמוד 147, ד"ה וזכורני) וטור ושו"ע (סימן תרנ"א ס"ז) ופרי מגדים (סימן תרמ"ז בא"א ס"ק א') וביכורי יעקב (סימן תרנ"א ס"ק י', וסימן תרנ"ד ס"ק ד') ומשנה ברורה (סימן תרנ"ד ס"ק ה') וכף החיים (סימן תרנ"א ס"ק י"א) ומעורר ישנים (ס"ק קנ"ב, ד"ה יש).

ב. מנהג רבינו לקשור ג' קשרים על הלולב,

מובא בראב"ה (סוכה, סימן תרס"ט) והגהות מיימוניות (שעל הרמב"ם, פ"ז מהלכות לולב, ס"ק ט') ומרדכי (סוכה, סימן תשמ"ט) [וכתב שהוא כנגד ג' אבות, וכו' בראב"ן (הלכה סוכה)] ומחזור ויטרי (ח"ב עמוד 435) ומנהגים למהר"א קלויזנר (סימן מ"ה סק"ב) ומהרי"ל (הלכה לולב, עמוד שצ"ב) והמנהגים למהר"א טירנא (מנהגי סוכות, בהגהות מנהגים, ס"ק קפ"ד) ולקט יושר (ח"א עמוד קמ"ז, ד"ה וזכורני).

וכן כתבו בבית יוסף (סוף סימן תרנ"א) ורמ"א (סימן תרנ"א ס"א) ונוהג כצאן יוסף (עמוד רצ"א) ומטה משה (סימן תתקכ"ו) ושל"ה (סוכה, ס"ק י"ט) ולבוש (סימן תרנ"א ס"ו ס"א) וב"ח (סוף סימן תרנ"א) ומגן אברהם (סימן תרנ"א ס"ק ה') [וראה מקור הדבר בט"ז (סימן תרנ"א סק"א)] ושולחן ערוך הרש"ז (סימן תרנ"א ס"א) ותפארת ישראל (סוכה, פ"ג מ"ח, ס"ק נ"א).

ובמשנה ברורה (סימן תרנ"א ס"ק י"ד) מביא מחלוקת האם ג' קשרים רק בלולב או ג' קשרים הודפס מאתר אוצר החכמה tablet.otzar.org עמוד 365

♦ דינרי זהב ♦

הגר"ח (עמוד צ"ו) שמרן הגר"ח מבריסק זצוק"ל הקפיד שלא להפסיק בין נטילת לולב להלל. וכן נהג בנו מרן הגר"ז מבריסק זצוק"ל, כמו שכתב בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ה סימן רט"ז).

אולם מצינו שגדולי עולם באשכנז, פולין וליטא - נהגו והקפידו לברך על הלולב בסוכה קודם הליכתם לבית הכנסת, כדעת השל"ה ואריז"ל שהובא בהרבה פוסקים (וכמו שהבאנו באריכות לקמן בדינרי זהב ס"ק ד'), ורבותינו גדולי האחרונים אף קבעו שמנהג זה לברך בסוכה קודם התפילה הוא מנהג עתיק מאוד מקדמת דנא שהיה נהוג כבר בזמן חז"ל, ראה חידושי חתם סופר (סוכה דף מ"א ע"ב) וחסדי דוד (שעל התוספתא, ^{אוצר החכמה} ס"ק י"ב) ושו"ת הרב"ז (ח"א סימן נ"ט) ושו"ת דברי ישראל (ח"א סימן קפ"ד, וח"ב ליקוטי תשובות סימן ס"ג, וח"ג סימן קל"ט).

ד. וכן כתבו שו"ע האריז"ל (סימן תרנ"א ס"ז) והשל"ה (מסכת סוכה, ס"ק י"ח) ומגן אברהם (סימן תרנ"א ס"ק י"ז, וסימן תרנ"ב ס"ק ג', בשם השל"ה בשם האריז"ל) ומקור חיים לחות יאיר (בקיטור הלכות, סימן תל"ב ס"א, וסימן תרנ"א ס"ב, ד"ה אחר) ומנהגי חתם סופר (פ"ח ס"ו) ואליהו רבה (סימן תרנ"א ס"ק כ"ה) וכתר ראש (סימן ק"ט) בשם מרנא הגר"ח מוואלאזין זי"ע, ויסוד ושורש העבודה (שער י"א פי"ד) וביכורי יעקב (סימן תרמ"ד ס"ק א') ואלף המגן (שם ס"ג) ובאר היטב (סימן תרנ"ב ס"ק ג') ומשנה ברורה (סימן תרנ"א ס"ק ל"ד, ועי"ש בשער הציון ס"ק מ"ג טעם למנהג) בשם השל"ה והאריז"ל, וספר כתבי רי"ד הלוי מווירצבורג (עמוד תקנ"ט, תקע"א) בשם מרן הגר"ד הלוי במברגר זצ"ל גאב"ד ווירצבורג, ושולחן שלמה (סימן תרנ"א ס"ח) וערוך השולחן (סימן תרנ"ב ס"ג) בשם גדולי עולם וכל ישראל, ועתים לבניה (מאמר ט"ו, מנהגי חג הסוכות) וברכי יוסף לחיד"א (סימן תרנ"ב ס"ק א') ושולחן גבוה (סימן תרנ"ב ס"ק ה') בשם נוהגים בני עליה, וכרם שלמה (סימן תרנ"ב) ושערי תשובה (סימן

סימן קכ"א-קכ"ה) וספר הרוקח (סימן רכ"ג) וספר העיטור (עשרת הדברות הלכות לולב) ומחזור ויטרי (ח"ב עמוד 436, 437, 440) וסידור רש"י (סימן רי"ח) וספר האורה לרש"י (סימן צ"ז, בשם י"נ) וספר האשכול (מהדורת אלבעק, הלכות סוכה, עמוד 102-103) ומנהגים דבי מהר"ם מרוטנבורג (עמוד 64, 65) וספר מנהגים למהר"א קלויזנר (סימן מ"ט) וספר המנהגים למהר"א טירנא (דיני חג הסוכות) וספר המנהיג (הלכות אתרוג, סימן ל"ד, בשם כמה גאונים) ולקט יושר (ח"א עמוד 147) ושבלי הלקט (סימן שס"ו, שע"א) ותניא רבתי (סוף סימן פ"ה, וסימן פ"ז) וארחות חיים (הלכות לולב ס"ק כ"א, בשם רב האי גאון) ואבודרהם (סדר תפילת סוכות, ד"ה שחרית) ומע^{130/08/2018} (סימן קנ"ה).

אולם מצינו כמה מהגאונים והראשונים שפסקו ונהגו לברך על הלולב בבית קודם התפילה, ראה תשובת גאוני מזרח ומערב (סימן קי"ט) בשם רב צמח גאון, וספר המנהיג (הלכות אתרוג, ס"ק ל"ד) בשם ר"צ גאון, וסדר רב עמרם גאון (סדר חג הסוכות) בשם רב פלטוי גאון, וספר מנהגים למהר"א קלויזנר (סימן מ"ט) בשם רב פלטיאל גאון, וספר האורה לרש"י (הלכות לולב, סימן צ"ז) בשם יש מי שנוהג, ומושב זקנים (מבעלי התוספות, עה"ת, ויקרא, פכ"ג פ"מ) ופירושים ופסקים לרבינו אביגדור (מבעלי התוספות, עה"ת, ויקרא, פסק ר"כ) ודרשות ר"י אבן שועיב (תלמיד הרשב"א, דרשה ליום א' דסוכות ת"ק כ"ב, ד"ה ובענין) בשם יש נוהגים.

המנהג שרווח ברוב קהילות ישראל גם בדורות האחרונים, לברך על הלולב בבית הכנסת קודם הלל, הובא בטור (סימן תרמ"ד) ושולחן ערוך (שם ס"א) ולבוש (סימן תרמ"ד ס"א, תרנ"ב ס"א, תרס"ב ס"א) ומטה משה (סימן תתקמ"ד) ומנהגים דק"ק וורמיישא לר"י שמש (סימן קע"א) ונוהג כצאן יוסף (עמוד רצ"ג) ודברי קהילות (עמוד 320, 321) בשם מנהג פראנקפורט, ומנהגי ק"ק ווירצבורג (עמוד 38) וסידור עבודת ישראל (עמוד 367). וכן כתב בהליכות הודפס מאתר אוצר החכמה tablet.otzar.org עמוד 366

◆ דינרי זהב ◆

בשם מהר"ם אש. וכן מוכח מכל הפוסקים הנ"ל שלא כתבו שרק ביום א' מברכים בסוכה.

וכן כתב בארחות רבינו (ח"ב עמוד רפ"ח, רפ"ט, רצ"ב) בשם מרן הסטייפלר זצוק"ל. וכן נהגו מרן הגר"י אברמסקי זצוק"ל ומרן המשגיח הגר"י לעויןשטיין זצוק"ל לברך בסוכה קודם התפילה בכל יום. וכן העיד מרן הגר"א מ שך זצוק"ל שכן נהגו בקלעצק.

אבל בסדר היום (סדר נטילת ד' המינים) כתב בשם יש נוהגים שרק ביום ראשון של סוכות נוטלים לולב בסוכה. וע"ע בשו"ע (סימן תרמ"ד ס"א) ובביאור הגר"א (שם). וראה בדברי מלכיאלי (ח"ו סימן י"ד ס"ק ג') ושו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סימן קצ"ח ד"ה מיהו).

ו. ראה במחצית השקל (סימן תרנ"ב ס"ק ג') שכתב וז"ל: "ועכ"פ יזהר במקומות שמשכימים לבית הכנסת שלא יברך בסוכה קודם הנץ החמה", ובביכורי יעקב (שם ס"ק ג') כתב שאחר שחזור מבית הכנסת ינענע הלולב בסוכה בלא ברכה עי"ש.

והנה מאחר שהיתה סוכה בחצר בית מדרשו של רבינו, לפיכך נהג לברך על הלולב בסוכה זו קודם הלל, שזה ודאי עדיף מלנענע אחר התפילה בלא ברכה.

אבל בשולחן גבוה (שם ס"ק ה') כתב שנוהגים בני עליה ליטול הלולב בסוכה קודם הנץ החמה. וכן הובא בשדי חמד (ח"ד מערכת אות הלמ"ד, כלל קמ"א, ס"ק י"א) שיש נוהגים ליטול הלולב בסוכה קודם הנץ החמה אחר עלות השחר ותולים עצמם במשמעות דברי האריז"ל בשער הכוונות (דף ק"ג ע"ב), וכתב על זה שלא יתכן שהאריז"ל יאמר דבר שלא שערו הפוסקים ראשונים ואחרונים עי"ש. וכן העיר במקראי קודש (סוכות, ח"ב סימן כ"א) עי"ש. וראה שו"ת דברי ישראל (ח"א סימן קפ"ה). ושו"ת באר משה (חלק ז' סימן ג' ס"ק ד',

תרנ"ב ס"ק ב') ומשנה ברורה (סימן תרנ"ב ס"ק ד') בשם קצת מהדריין, ותוספות חיים (שעל חיי אדם, כלל קמ"ח ס"ק י"ד) ודרכי חיים ושלוש (סימן תשע"ה) וזכור זאת ליעקב (עמוד ר"ז) ומעיל שמואל (פסחים דף ז' ע"ב, תוד"ה בעידנא) ושאל בחיר ה' (עמוד ר"ז) ושו"ת דברי ישראל (ח"א סימן קפ"ד, קפ"ה) ושו"ת משנה הלכות (ח"ב סימן ס"ט) והליכות שלמה (מועדים, חג הסוכות, פרק י"א ס"ח, הערה 73).

והנה מה שהקשו בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סימן צ"ט ס"ק א', ד"ה וגם) ובספר ואם תאמר (לר"ד כהן, ירושלים, שנת תשכ"ט, עמוד ל"ו, ס"ק תשט"ז) בשם מרן הגר"א מ שך זצוק"ל, איך מותר לנענע קודם תפילת שחרית, הרי קריאת שמע ותפילה הם תדיר לגבי מצות נטילת לולב, וקי"ל דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ראה בשו"ת מלחמת ארי (סימן ז') ושבילי דוד (סימן תרנ"ב ס"ק ב') ושו"ת גנזי יוסף (סימן קל"ז) ועץ השדה (מהגר"א פוסק צ"ל, על הלכות לולב סימן תרמ"ד ס"ק ב') וקצות השולחן (סימן כ"ה, בבדי השולחן, ס"ק ס"ט) ומקראי קודש (סוכות ח"ב סימן כ') וסוכות לראשי (ספר הזכרון למרן הרב שך, ח"א עמוד רט"ז) בשם מרן הגר"א מ שך זצוק"ל, והליכות שלמה (מועדים, סוכות פ"א, הערה 73) ושלמי מועד (למרן הגר"ש"ז אויערבאך, פרק ל"ו, עמוד קמ"ט) ואיש על העדה (ח"ב עמוד רכ"ד) ומועדים וזמנים (ח"ח בהערות לחלק ב' סימן קט"ז) ושו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סימן קצ"ט, וח"ה סימן רט"ז) ושו"ת משנה הלכות (חט"ו סימן קצ"ו) ושו"ת רבבות אפרים (ח"א סימן תכ"ה, וח"ב סימן ר') ושו"ת אז נדברו (ח"ד סימן מ"ח) ושו"ת משנת יוסף (ח"י סוף סימן מ"ח) וברכת מרדכי (או"ח ח"ב, מועדים, סימן ל"ב ס"ק י"ד) שביארו בטו"ט שכאן לא שייך האי דינא דתדיר קודם, ומותר לברך על הלולב קודם תפילת שחרית.

ה. כן כתבו של"ה (מסכת סוכה שם) וסידור יעב"ץ (ח"ב דף קל"ז ע"א) בשם אביו החכם צבי, ומנהגי חתם סופר (פ"ח ס"ו) וזכרון יהודה (דף מ"ט ע"א)

ברכות התורה לפני הנטילה

ג. קודם שנטל הלולב בירך ברכות התורה^ז.

אמירת "יהי רצון" לפני הנטילה

ד. קודם שבירך על הלולב אמר ה"יהי רצון" הנדפס בסידורים ובמחזורים^ח.

◆ דינרי זהב ◆

ושו"ת ארץ צבי (ח"א סימן י"ט) ולקט הקמח החדש (סימן מ"ז ס"ק כ').

ח. כן כתבו סידור עבודת ישראל (עמוד 367, בשם יש נוהגים, ועי"ש בהגה"ה) ומחזורי רעדליים (קודם הלל) וקהלת שלמה (הנובר, שנת תקצ"ז, עמוד 152) ומאורי אור (להגר"א וורמסר, אב"ד מעץ, חלק באר שבע דף י"ח ע"א) ויסוד ושורש העבודה (שער י"א פרק י"ד, ד"ה באשמורת, ע"ש) וזכרון יהודה (דף מ"ט ע"א) בשם מהר"ם אש, ואלף המגן (סימן תרנ"א, בקו"א ס"ק ו') וסידור אוצר התפילות (ח"ב דף תמ"ז ע"א) וסידור בית יעקב (נדפס בלעמבערג, שנת תרס"ד, דף רי"ג ע"ב) ושו"ת בית שערים (או"ח סימן שני"א) ועולם התפילות (להגר"א מונק, ח"ב עמוד ש"ג) וכף החיים (סימן תרנ"א ס"ק מ"ה) ומשמרת שלום (סימן מ"ד ס"א) ואוצר דינים ומנהגים (מערכת אות למ"ד, ערך לולב, עמוד 190, בשם י"א) וארחות רבינו (ח"ב עמוד רצ"ב) בשם מרן הסטייפלר זצוק"ל.

אולם בסידור יעב"ץ (ח"ב דף קל"ז ע"א) בשם אביו החכם צבי, ומנהגי חתם סופר (פ"ח ס"ה) ודברי קהילות (עמוד 320) בשם מנהג פראנקפורט כתבו שאין אומרים יהי רצון.

וראה בשו"ת תשובה מאהבה (ח"א סוף סימן א' ס"ק ס') שהעיד שבעל "נודע ביהודה" התנגד מאוד לאמירת יהי רצון, והביא מעשה באחד שאמר "יהי רצון וכו'", ולא הניח לו לברך על ארבעה מינים שלו. וראה בשו"ת זכר יהוסף (או"ח סימן ר"י) שהתפלל על כך שהיו מדפיסים אשר הדפיסו את הספר "תשובה מאהבה" והשמיטו את עדותו על הנודע ביהודה.

ה) וספר בינו שנות דור ודור (להגר"ש דבליצקי, עמוד ע').

וע"ע בכף החיים (סימן תרמ"ד ס"ק ג') וברית כהונה (או"ח ח"ב, מערכת אות סמ"ך, ס"ק ה') ולקט יושר (ח"א עמוד 147, ד"ה והיה).

ז. כן פסק בביכורי יעקב לערוך לנר (סימן תרמ"ד ס"ק א') וז"ל: "ומברך ברכת התורה קודם נטילה". עכ"ל. והובאו דבריו להלכה ביפה ללב (ח"א או"ח סימן כ"ח ס"ק י', וח"ב בקו"א סימן כ"ה ס"ק א') ופסקי תשובה (או"ח סימן שני"ג ס"ק ג') ועצי היער (או"ח סימן כ"ה ס"ק כ"ז).

וראה מה שפלפלו בדבריו בפרדס יוסף (עה"ת, ויקרא, פרשת אמור, פכ"ג פ"מ, ד"ה ובספר חסדי אבות) ומועדים וזמנים (חלק ח' סימן קט"ז) וטעם ודעת (עה"ת, דברים, פרשת עקב, פ"ח פ"י) ורשימות לב (להגר"י הוטנר בעל פחד יצחק, סוכות, סימן מ"ב ס"ק ג') ושו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן ק"נ) ושו"ת באר שרים (או"ח סימן צ"א ס"ק ב') ושו"ת משנת יוסף (ח"י סימן מ"ח ס"ק ד') ושו"ת רבבות אפרים (ח"ב סימן פ' ס"ק ה', וסימן ק"ע ס"ק כ"ד) ושו"ת חיי הלוי (ח"ד או"ח סימן ה' ס"ק ה') ושו"ת לב אברהם (ח"א או"ח סימן ו') ושו"ת ויברך דוד (ח"א או"ח סימן ז') וחשוקי חמד (בכורות דף כ"ט ע"א).

וראה במשנה ברורה (סימן מ"ז ס"ק ז') שכתב בשם ביאור הגר"א (סימן מ"ז סעיף י') שמותר לעשות מצוה קודם ברכת התורה. וע"ע בזה בשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סימן כ"ט) ועמק ברכה (מחנך קדוש, ס"ק ג') ושו"ת מהר"י שטייף (סימן רע"ב)

הודפס מאתר אוצר החכמה tablet.otzar.org עמוד 368

היפוך האתרוג

ה. ביום הראשון הפך את האתרוג לכדרך גידולו מיד אחר ברכת הלולב קודם ברכת שהחיינו^ט.

20/08/2018mm

סדר הנענועים

ו. סדר הנענועים: מזרח, דרום, מערב, צפון, למעלה, למטה^י. והיה מנענע שלש פעמים בלי כסכוס^{יא}, וכשנענע לצדדים ואף

♦ דינרי זהב ♦

מבואר שיש להפוך את האתרוג לכדרך גידולו רק אחר ברכת שהחיינו ע"ש.

ועיין מטה משה (סימן תתקכ"ז, תתקל"ב) וחיים וברכה (ס"ק ש"ו) וישועות יעקב (סימן תרנ"א ס"ק ו') וטעמי המנהגים (סימן תשצ"ז, בהגה"ה).

י. כן כתבו שו"ע (סימן תרנ"א סעיף ט' י') ומהרי"ל (סדר תפילות חג הסוכות, עמוד שפ"ד) ושו"ת מהרי"ל (סימן מ') ודרכי משה (שם ס"ק י') ומנהגים דק"ק וורמיישא לר"י שמש (סימן ע"א) ונוהג כצאן יוסף (עמוד רצ"ג) ודברי קהילות (עמוד 324) בשם מנהג פראנקפורט, ומשנה ברורה (שם ס"ק מ"ז).

וראה בטור (שם) ובנו"כ (שעל שו"ע שם) שהביאו עוד שיטות בזה ע"ד הקבלה, אך בט"ז (שם ס"ק י"ג) כתב וז"ל: "ואנו אין לנו עסק בנסתרות רק הנגלות לנו ולבנינו דכן הוא ראוי גם בלולב, על כן אין מקום לשנות הנענוע ממנהגו והמשנה ידו על התחתונה". עכ"ל. וע"ע באשל אברהם (מבוטשטש, שם).

יא. וכן כתבו שו"ע (סימן תרנ"א ס"ט) וטור (שם) בשם בעל העיטור (הלכות לולב) וחידושי הריטב"א (סוכה דף ל"ח ע"א, ד"ה אמר רבא) בשם הגאונים והרי"צ גאות, ושיירי כנסת הגדולה (בהגב"י שם ס"ק י"ב) ע"ש. וכן נהג מרן הגר"י אברמסקי זצוק"ל.

אבל ברמ"א (שם) ובריתב"א (שם) ובר"ן (שעל הרי"ף סוכה י"ח ע"ב) כתבו שצריך כסכוס. וע"ע

וראה במטה אפרים (סימן תרכ"ה ס"ח) וטעמי המנהגים (עניני לולב עמוד שמ"ז) ושו"ת משנת יעקב (ח"א סימן פ"ו, וח"ב סימן תרנ"א ס"ה) ושו"ת בצל החכמה (ח"ד סימן ק"ס).

ט. כן כתבו אליהו רבה (סימן תרמ"ד ס"ק ו') וסידור יעב"ץ (ח"ב דף קל"ז ע"ב) ודרכי נועם (להגר"מ גוטליב מק"ק הנובר, פרק רמ"ט ס"ו) וסידורי ומחזורי רעדלהיים (קודם הלל) עיש"ה.

וראה בירושלמי (סוכה פ"ג ה"ד) וספר המנהגים למהר"א טירנא (הלכות לולב) ולבוש (סימן תרמ"ד ס"א) בשם מנהג פוזנא שכתבו לנענע את הלולב קודם ברכת שהחיינו ע"ש. (וראה משנה ברורה, שם ס"ק ג'). ובמנהגים דק"ק וורמיישא לר"י שמש (סימן קע"א) מבואר שכבר באמצע הברכה על הלולב הופכו לכדרך גידולו.

אולם בטור ושו"ע (סימן תרנ"א ס"ה) ומהרי"ל (סדר תפילות חג הסוכות, עמוד שפ"ד) ואבודרהם (סדר תפילת סוכות) ולבוש (סימן תרנ"א ס"ה) וסידור עבודת ישראל (עמוד 367) ומחזור מעגלי צדק (סוף תפילת שחרית של סוכות) וקיצור השל"ה (מסכת סוכה, דיני ד' מינים) ודברי קהילות (עמוד 320) בשם מנהג פראנקפורט, וביכורי יעקב (סימן תרנ"א ס"ק כ"ג, וסימן תרמ"ד ס"ק ב') וחיי אדם (כלל קמ"ח ס"י) וקיצור שולחן ערוך (סימן קל"ז ס"א) ומנהגי ברסלאו (עמוד 14) ואשל אברהם (מבוטשטש, סימן תרנ"א ס"ה, ע"ש) ושולחן שלמה (שם ס"ו) וערוך השולחן (שם ס"ב)

לאחוריו נשאר לעמוד כנגד מזרח והיטה את ראשו וכתפיו לצד הנענוע^י. ולא הפך את ראש הלולב כלפי מטה כשנענע למטה^י.

טבעות הנשים בנטילת לולב

ז. בבית רבינו לא נהגו הנשים להסיר טבעותיהן קודם נטילת לולב^י.

♦ דינרי זהב ♦

קהילות (עמוד 321, בשם מנהג פראנקפורט) וביכורי יעקב (שם ס"ק ל"ה) ומשנה ברורה (שם ס"ק מ"ו) ומנהגי אמסטרדם (עמוד קכ"ג).

אולם בשו"ע ורמ"א (סימן תרנ"א ס"ט) וספר המנהגים למהר"א טירנא (מנהגי חג הסוכות, בהגהות המנהגים, ס"ק ר"ז) וכתר ראש (סימן ק"י) בשם הגר"א מווילנא, ומעשה רב השלם (בהערות לסימן רכ"ד ס"ק ד') בשם הגר"ח מוואלז'ין כתבו להפוך הלולב למטה. וע"ע אשל אברהם [מבוטשטש] (שם) וזכרון יהודה (דף מ"ט ע"א) בשם מהר"ם אש.

יד. הנה באגודה (פסחים, ס"ק נ"ה) כתב וז"ל: "דדבר החוצץ בין הלולב לבין היד הוי חציצה, ולכן מסירין ציציות ותפילין מן היד **ונשים טבעותיהן**". וכן כתב בשו"ת מהר"י ווייל (סוף הספר, חידושי אגדה, פסחים, ד"ה מקום שנהגו) שכך נוהגים. וכן כתב רמ"א (סימן תרנ"א ס"ז) וז"ל: "ונהגו להחמיר להסיר התפילין וטבעות מידם". עכ"ל. וכן כתבו ב"ח (שם ס"ז, ד"ה כתב) וט"ז (שם ס"ק ז') ואלהיה רבה (שם ס"ק י"ט) וביאור הגר"א (שם, עיש"ה) וחיי אדם (כלל קמ"ח ס"י) ושו"ת חתם סופר (יו"ד סימן קצ"ב, ד"ה אמנם). וכן פסק משנה ברורה (סימן תרנ"א ס"ק ל"ו). וכן כתב אשרי האיש (או"ח ח"ג פרק ל"ב ס"ה) בשם מרן הגר"ש אלישיב זצוק"ל.

אולם יש שכתבו שלדינא אין צריך להסיר את הטבעת מהיד בשעת נטילת לולב כיון שהטבעת מכסה רק מקצת היד ולא כולו, ראה שו"ת מהר"י ווייל (שם) ובית יוסף (שם). וכן פסקו

ברא"ש (סוכה, פ"ג סימן כ"ו) ורמב"ם (פ"ז מהלכות לולב ה"י) ומאירי (סוכה שם) וכל הנו"כ (שעל שו"ע שם) ומטה משה (סימן תתקל"ג) וביכורי יעקב (שם ס"ק ל"ג) וערוך לנר (סוכה שם) וכפות תמרים (סוכה שם).

יב. וכן כתבו לקט יושר (ח"א עמוד 741) בשם תרומת הדשן, ומקור חיים לחות יאיר (בקיצור הלכות, סימן תרנ"א ס"ט).

אולם באלהיה רבה (סימן תרנ"א ס"ק כ"ד) בשם מהרי"ל (עמוד שפ"ה) ומגן אברהם (שם ס"ק כ"א) וסידור עבודת ישראל (עמוד 267) וקיצור שולחן ערוך (סימן קל"ז ס"ד) ומשנה ברורה (שם ס"ק מ"ז) כתבו שאין צריך להטות הפנים לצד שמנענעים. וראה בשולחן שלמה (שם ס"ב) וביכורי יעקב (שם ס"ק ל"ו) וכף החיים (שם ס"ק צ"ו) מש"כ בשם האריז"ל.

יג. וכן כתבו מהרי"ל (עמוד שפ"ד) ובית יוסף (סימן תרנ"א, בשם אביו) ושו"ע האריז"ל (שם ס"ד) וט"ז (סימן תרנ"א ס"ק י"ב) ולבוש (שם ס"א) ומקור חיים לחות יאיר (שם ס"ט) וסידור יעב"ץ (ח"ב דף קל"ז ע"א) ושערי תשובה (שם ס"ק י"ט) בשם שו"ת חינוך בית יהודא (סימן כ"ב) ובאר היטב (שם ס"ק י"ט) ועיקרי הד"ט (או"ח סימן ל"ג ס"ק י"ט) בשם שו"ת זקן אהרן (סימן ס"ב) ודרך החיים (הלכות לולב) וחיי אדם (כלל קמ"ח ס"י) וקיצור שולחן ערוך (סימן קל"ז ס"ד) ושולחן שלמה (שם ס"ב) וזכרון אברהם (להגר"א ביג, סימן תרנ"א ובהג"ה שם ס"ק י"ד) ודברי